

melen« er der en »perleport«, der er »gader af guld«, »engle« i hærskarer – og så videre. Men vi har endnu ikke opløst alt i sine enkelte faktorer. For også »perleport«, »gader af guld« og »engle« er jo den slags sammensatte forestillinger. Først når vi konstaterer, at vor forestilling om himmelen består af enkle forestillinger som »perle«, »port«, »gade«, »guld«, »hvidklædt skikkelse« og »vinger«, kan vi spørge om vi virkelig har haft tilsvarende »enkle indtryk«.

– Og det har vi. Men så har vi klippet og klistret alle disse »enkle indtryk« sammen til et drømmebillede.

– Ja, lige nøjagtig. For hvis der er noget vi mennesker gør mens vi drømmer, så er det netop at bruge »saks og lim«. Men Hume understreger at alle de materialer som vi sammenstiller vore drømmebilleder af, de må engang være kommet ind i bevidstheden som »enkle indtryk«. En der aldrig havde set guld, ville heller ikke kunne forestille sig »gader af guld«.

– Han er ret smart. Hvad med Descartes som havde en klar og tydelig forestilling om Gud?

– Også her kunne Hume give svar. Lad os sige at vi tænker os Gud som et uendelig »intelligent, klogt og godt væsen«. Vi har altså en »sammensat idé«, som består af noget uendelig intelligent, noget uendelig klogt og noget uendelig godt. Hvis vi aldrig havde oplevet intelligens, klogskab og godhed, ville vi heller aldrig kunne have et sådant gudsbegreb. Måske ligger det også i vor forestilling om Gud, at han er en »streng, men retfærdig far« – altså en forestilling, der er sammensat af »streng«, »retfærdig« og »far«. Efter Hume har mange religionskritikere netop peget på, at en sådan gudsforestilling kan tilbageføres til, hvordan vi oplevede vores egen far da vi var børn. Forestillingen om en far har ført til forestillingen om en »far i himmelen«, er der blevet sagt.

– Det er måske rigtigt. Men jeg har aldrig godtaget at Gud nødvendigvis skulle være en mand. Mor har somme tider for balancens skyld kaldt Gud for Gudrun.

– Hume vil altså angribe alle tanker og forestillinger som ikke kan føres tilbage til tilsvarende sanseindtryk. Han vil »bortjage« al den meningsløse snak som så længe har behersket metafysisk

tænkning og bragt den i vanry.« siger han. Men også til daglig bruger vi sammensatte begreber uden at tænke over om de har nogen gyldighed. Det gælder for eksempel forestillingen om et »jeg« eller en personlighedskerne. Denne forestilling var jo selve grundlaget for Descartes' filosofi. Det var den ene klare og tydelige forestilling som hele hans filosofi var bygget op omkring.

– Jeg håber ikke at Hume forsøgte at benægte, at jeg er mig. Så er han blot et nyt snakkehoved.

– Sofie, hvis der er noget jeg gerne vil have du skal lære gennem dette kursus, så er det at du ikke skal være for kvik til at drage konklusioner.

– Fortsæt.

– Nej, du kan selv bruge Humes metode til at analysere det som du opfatter som dit »jeg«.

– Så må jeg allerførst spørge om »jeg«-forestillingen er en enkel eller en sammensat forestilling.

– Hvad kommer du så frem til?

– Jeg må vel indrømme at jeg føler mig ret sammensat. Jeg er for eksempel temmelig humørsyg. Og jeg kan have svært ved at bestemme mig for noget. Desuden kan jeg tit både lide og ikke-lide det samme menneske.

– Altså er »jeg«-forestillingen en »sammensat idé«.

– OK. Nu må jeg vel så spørge om jeg har haft et tilsvarende »sammensat indtryk« af mit eget »jeg«. Og det har jeg vel? I grunden hele tiden?

– Er der noget der gør dig usikker?

– Jeg ændrer mig hele tiden. Jeg er ikke den samme i dag som jeg var i fireårsalderen. Både mit humør og min opfattelse af mig selv forandrer sig fra det ene øjeblik til det andet. Det sker at jeg pludselig føler mig som »et nyt menneske«.

– Altså er følelsen af at have en uforanderlig personlighedskerne en falsk forestilling. »Jeg«-forestillingen er i virkeligheden en lang kæde af enkeltindtryk, som du aldrig har oplevet samtidig. Den er »intet andet end et bundt eller en samling forskellige opfattelser, der efterfølger hinanden med ufattelig hurtighed, og som er i stadig forandring og bevægelse,« siger Hume. Bevidstheden er »en slags teater, hvor de forskellige opfattelser viser sig ef-

ter hinanden, passerer, kommer tilbage, glider bort og blander sig med hinanden i en uendelig mangfoldighed af stillinger og situationer«. Humes pointe er, at vi ikke har nogen bagvedliggende »personlighed« til at styre disse opfattelser og sindsstemninger som kommer og går. Det er som med billederne på et filmværk: Fordi de skifter så hurtigt, ser vi ikke at filmen er »sammensat« af enkeltbilleder. Men egentlig hænger billederne ikke sammen. I virkeligheden er filmen en sum af øjeblikke.

- Jeg tror jeg overgiver mig.

- Betyder det at du opgiver forestillingen om at have en uforanderlig personlighedskerne?

- Det gør det vel.

- Og for et øjeblik siden mente du noget helt andet! Jeg må tilføje at Humes analyse af menneskets bevidsthed og hans afvisning af at mennesket har en uforanderlig personlighedskerne, blev fremsat for næsten 2500 år siden et helt andet sted på kloden.

- Af hvem?

- Af *Buddha*. Det er næsten uhyggeligt hvor ens de to formulerer sig. Buddha betragtede menneskelivet som en ubrudt række af mentale og fysiske processer, der forandrer mennesket fra det ene øjeblik til det andet. Spædbarnet er ikke den samme som den voksne, og jeg er ikke den samme som i går. Jeg kan ikke sige om noget, at »dette er mit«, sagde Buddha, og jeg kan ikke sige om noget, at »dette er mig«. Der findes altså ikke noget »jeg« eller nogen uforanderlig personlighedskerne.

- Ja, det var meget lig Hume.

- I forlængelse af ideen om et uforanderligt jeg havde mange rationalister også taget det for givet at mennesket har en udødelig »sjæl«.

- Men det er måske en falsk forestilling?

- Både ifølge Hume og Buddha. Ved du hvad Buddha sagde til sine disciple lige inden han døde?

- Nej, hvor skulle jeg vide det fra?

- »Forgængeligt er alt som er sammensat,« sagde han. Hume kunne måske have sagt det samme. Eller Demokrit for den sags skyld. Vi ved i hvert fald, at Hume afviste ethvert forsøg på at be-

vise sjælelsens udødelighed eller Guds eksistens. Det betyder ikke at han udelukkede nogen af delene, men at det skulle være muligt at bevise religiøs tro med menneskelig fornuft, det er noget rationalistisk vrøvl. Hume var ikke kristen, men han var heller ikke overbevist ateist. Han var hvad vi kalder en *agnostiker*.

- Og det betyder?

- En agnostiker er en som ikke ved om der findes en Gud. Da Hume fik besøg af en ven på sit dødsleje, spurgte hans ven om han ikke troede at der fandtes et liv efter døden. Og Hume skal have svaret: »Det er også muligt, at et stykke kul, der lægges på ilden, ikke brænder.«

- Jaså!

- Det svar var typisk for hans betingelsesløse fordomsfrihed. Han godtog kun det, han havde sikre sanseerfaringer om. Alle andre muligheder holdt han åbne. Han afviste hverken troen på kristendommen eller troen på undere. Men begge dele drejer sig om tro og ikke om viden og fornuft. Man kan godt sige at med Humes filosofi blev den allersidste sammenkobling mellem tro og viden opløst.

- Du sagde at han ikke afviste undere.

- Det betyder heller ikke at han troede på dem, snarere tværtimod. Han gør en pointe ud af, at folk synes at have et stærkt behov for at tro på den slags, som vi i dag ville kalde »overnaturlige« hændelser. Det er påfaldende, at alle de undere, der fortælles om, altid er foregået et meget fjernliggende sted eller engang for længe, længe siden. Og dog afviser Hume undere simpelt hen fordi han ikke har erfaret dem. Men han har heller ikke erfaret at der ikke *kan* ske undere.

- Det må du forklare noget mere.

- Et under er ifølge Hume et brud på naturlovene. Men det er meningsløst at sige at vi har erfaret naturlovene. Vi erfarer at en sten falder til jorden, når vi slipper den, og hvis den *ikke* var faldet - ja, så ville vi have erfaret *det*.

- Jeg ville have sagt at det var et *under* - eller noget overnaturligt.

- Du tror altså at der findes to naturer, en »natur« og en »overnatur«. Er du nu ikke på vej tilbage til den rationalistiske tåge-